

PATTYÁN LÁSZLÓ - SZOBOSZLAI KATALIN:

HAJLÉKTALANOK NYÍREGYHÁZÁN.

A HAJLÉKTALAN-ELLÁTÁS RENDSZERÉNEK ÉS A HAJLÉKTALANOK HELYZETÉNEK VIZSGÁLATA ALAPJÁN

A tanulmány megjelent: Pattyán László - Szoboszlai Katalin: Hajléktalanok Nyíregyházán. A hajléktalan ellátás rendszerének és a hajléktalanok helyzetének vizsgálata alapján. in. "Peremvidék" Szociális kutatások

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyében DOTE EFK - Népjóléti Képzési Központ 1999.

Bevezetés

A hajléktalanság problémájának látványossá válása a '80-as, '90-es évek fordulóján gyakorlatilag kikényszerítette az intézményes hajléktalan-ellátás megjelenését. A hajléktalan ellátó intézmények az 1990-es évek elejétől gomba módra szaporodtak az országban, fejlődésük azonban településenként komoly eltéréseket mutat.

Az ellátás rendszerének kialakulása mellett a szakembereknek szembesülniük kellett azzal a ténnyel, hogy a krízishelyzetben létrehívott rendszer sokféle diszfunkcióval bír:

- a hajléktalan-ellátás 1993-ban történt szabályozása a többféle értelmezési lehetőség következtében nem tisztázza egyértelműen az ellátás kötelezettségét a települési önkormányzatok számára 1;
- az intézményes ellátási szintek szabályozási hiányosságai, az (alul)finanszírozás problémája gyakran a mennyiségi feltételeknek való megfelelésre sem teszi alkalmassá a rendszert, szakmai minőségi szempontokat pedig a jelenlegi zsákutcás ellátás mellett nagy bátorság lenne elvárni.

A hajléktalansággal kapcsolatos jogszabályok és az ellátás jelenlegi helyzete határozza meg azoknak a helyzetét, akik hajléktalanként élnek a magyar társadalomban, valamint azokét is, akik az ellátás rendszerében szakemberként kívánnak beavatkozni a jelenség és az egyéni élethelyzetek kezelésébe. Meghatározza a települési önkormányzatok politikáját is, hiszen a hajléktalanság 'probléma', főként városi, nagyvárosi, és fővárosi probléma.

A kezelési politikába természetesen belopakodik a múlt gyakorlata is, a szegénypolitika gyökerei miatt igen gyakran a hajléktalanok ellátásában túlnyomó szerepet kap a természetbeni támogatások nyújtása, vagy az ún. érdemesség szemlélete.

A korabeli szegénnytörvények és a hajléktalanság jelenlegi szabályozása között szembeötlő

különbséget mutat az ellátási illetékesség kérdése. A jelenlegi jogszabályok értelmében annak a településnek kell ellátnia a hajléktalan polgárokat, ahol azok tartózkodnak. Elképzelhető tehát, hogy bizonyos településeken több utcára szorult ember fog megjelenni, és ezzel összhangban nő a település ellátottjainak száma. Az igazsághoz tartozik, hogy bizonyos pénzbeli támogatásokat a települési önkormányzat visszaigényelhet, vagy a központi kormányzattól, vagy a kliens születése szerinti települési önkormányzattól.

Az 'illetékesség nélküli' emberek ellátása olyan feladat, amelyet meglehetősen rugalmasan, sokféle elv szerint oldhat meg a települési önkormányzat. Az ellátási kötelezettség másik oldalról a szükséglet-szolgáltatás oldal aránytalanságaitól is függ. Közismert a hajléktalan ellátás súlyos túlterheltsége. Az ellátásból kimaradókat sokféle definíciós módszer szerint lehet csoportosítani, de pontos szám adatok sohasem kerülnek nyilvánosságra. Nem is kerülhetnek, hiszen a hajléktalanok száma folyamatosan változik egy településen belül. Kérdésként merülhet fel: kiket lehet ebbe a gyűjtőfogalomba sorolni? Gyakorlatilag ez a probléma vezetett oda, hogy a finanszírozók igyekeznek a szám adatokat lehetőség szerint csökkenteni, a szolgáltatók pedig igyekeznek nagy számokkal dolgozni. A szakmában 'számháború' néven emlegetett probléma természetesen mindkét oldalról érthető a fentiek tudatában.

Az ellátás és a szabályozás problémáin túl kérdésként jelenik meg, hogy valójában milyen jelenségnek tekinthető a hajléktalanság? Lehetnek-e helyi, vagy területi specialitásai? Milyen segítséget kaphat a helyi szociálpolitika, vagy a szociális munka a probléma mélyebb megismerése esetén az ellátási területen dolgozó szakemberektől? Megfigyelhető-e a hajléktalanság újratermelődése, vagy a rendszerváltás okozta változás elszenvedőit gondozgatja tovább az intézményes ellátás ?

Utcai szociális munkásként 1994 óta figyelemmel kísérjük a hajléktalanok ellátását, sokszor az ellátásból kiszorulók, vagy kint maradók oldaláról vizsgáljuk annak sajátosságait.

A tanulmányban bemutatjuk Nyíregyháza város hajléktalan ellátó intézményrendszerének kialakulását, jellemzőit, majd egy kutatás tapasztalatain keresztül megkíséreljük bemutatni a városban tartózkodó hajléktalanok élethelyzetét, szociális jellemzőit, valamint az ellátáshoz való viszonyukat. Szeretnénk választ adni a helyi kormányzat által megfogalmazott és a hajléktalan ellátással kapcsolatos véleményeket befolyásoló elképzelésekre is.

A hajléktalan-ellátás intézményei Nyíregyházán

A hajléktalan-ellátás nyíregyházi intézményei az 1990-es évek első felében kezdték meg működésüket.

1991-ben a Családsegítő Központ a Népjóléti Minisztériumtól kapott támogatásból alakította ki a Csillag u. 4. sz. alatt a hajléktalanok átmeneti szállóját, amely 6-8 ágyas férfi és női szobákkal, összesen 24 férőhellyel nyílt meg.

Éjjeli menedékhelyet két egyház működtetett az évtized első felében. Az egyik épületet magánszemély ajánlotta fel hasznosításra a Nádor utcán a Görög Katolikus Karitasnak. Ebben az épületben férfi hajléktalan személyek kaptak szállást (25 fő). Napközben, különösen a téli időszakban az épület hátsó részében lévő közösségi helyiségben tartózkodhattak a szállást igénybevevők. A Karitas a szállás mellett ruha adományt adott a rászorulóknak. A város másik éjjeli menedékhelyét ebben az időszakban az Evangélikus Egyház működtette az Árpád u. 41/b. sz. alatt található önkormányzati tulajdonú épületben. Az evangélikus egyház az állami normatíva mellett az önkormányzat pénzbeni támogatását is megkapta a működtetéshez. Az Árpád utcán férfiak (20 fő) és nők (10 fő) egyaránt kaptak éjszakai szállást, külön szobában, külön WC és zuhanyzó használatával. A nappali időszakban az Árpád utcai szálláshelyet zárva tartották, télen a hajléktalanok az utcán tartózkodtak és a fűtött középületekben melegedtek.

1994 őszén a későbbi Periféria Egyesület szociális munkásai - a szerzők is tagjai voltak a csoportnak - hajléktalanokat kerestek meg napközben és éjszakai szállásokon (pl. erdő, fábódé, állomások) a városban. A kérdőíves kutatás kapcsán több mint száz hajléktalan személlyel kerültünk kapcsolatba.

A szükségletfelmérés tapasztalatainak összefoglalásakor kiemeltük, hogy a rendelkezésre álló szálláshelyeket rendszeresen ugyanazok a személyek veszik igénybe, ezért legalább annyian kimaradnak az ellátásból, mint ahányan a férőhelyek összesített adatai alapján bekerülnek. Az intézményes ellátásból kimaradók szükségleteinek kielégítésére sem az egyházak, sem az önkormányzat nem tett lépéseket. A Periféria Egyesület 1995-től vállalta fel, hogy utcai szociális munkával, a szociális munka eszközeivel segíti az intézményes ellátásból kimaradók, azzal szemben bizalmatlanok problémáinak kezelését.

1995. januárjában a Periféria Egyesület a felmérés tapasztalatai alapján javasolta a városnak a hajléktalan-ellátás fejlesztését. Új intézmény megnyitására válságintézkedés keretében január első heteiben került sor azért, mert három hajléktalan személy az utcai lét megpróbáltatásainak következményeként megfagyott. A város önkormányzata a Bokréta u. 22. sz. alatt található önkormányzati tulajdonban lévő épület földszintjén éjjeli menedékhelyet nyitott. Ezt követően az önkormányzat részéről lépések történtek a hajléktalan-ellátás intézménytipusainak kialakítására, saját fenntartású intézményként történő működtetésére.

1995. év első hónapjaiban a város megszüntette az evangélikus egyház számára folyósított támogatást az éjjeli menedékhely működtetésére. Az egyház a tél végén bezárta az éjjeli menedékhelyet, és az önkormányzat visszavette saját hasznosításra az Árpád utcai épületet az egyháztól. Tavasszal megkezdődött az épület nappali melegedővé történő átalakítása. Ezzel párhuzamosan a Bokréta u. 22. sz. alatti épület emeletén kezdetét vette az átmeneti szálló kialakítása. A hajléktalanok a napi egytál meleg ételhez a vasútállomás épületénél jutottak, a népkonyha beindítását szintén az önkormányzat vállalta fel. A város önkormányzata a

Szociális Gondozási Központ feladatai közé sorolta a hajléktalan-ellátás intézményeinek működtetését.

A Bokréta utcai átmeneti szállás megnyitását követően a Csillag utcáról a férfiak és az egyedülálló nők átköltöztek a Bokréta utcára. A Csillag utcai átmeneti szállás azóta anya-gyermek otthonként funkcionál.

1996-ban a város önkormányzata a Népjóléti Minisztériumtól pályázati céltámogatást kapott orvosi rendelő kialakítására hajléktalanok részére, alapellátás keretében. Az orvosi rendelő az Árpád utcai épületben nyílt meg, ahol egy orvos és egy szakápoló dolgozik.

1996-ban a város önkormányzata a hajléktalan-ellátás önkormányzati fenntartású intézményeinek működtetését átadta a Családsegítő Központnak. Az intézmény nevében megjelent az új típusú ellátási terület: Családsegítő- és Hajléktalanellátó Szolgálat névre módosította a Közgyűlés az intézmény alapító okiratát. Az intézmény része a Csillag utcai anya-gyermek átmeneti szállás, a Bokréta utcai éjjeli menedékhely és átmeneti szállás, az Árpád utcai nappali melegedő és népkonyha.

1997. év első félévében a Görög Katolikus Karitasz a szervezeten belüli problémák miatt bezárta az éjjeli menedékhelyet, és az ott tartózkodó hajléktalanok egyrésze vette később igénybe az önkormányzati intézmények ellátását.

A hajléktalan-ellátáshoz kapcsolódó utcai szociális munkát 1995 óta a Periféria Egyesület végzi egyedüli szervezatként a városban. A Periféria Egyesület együttműködési megállapodást kötött a Családsegítő- és Hajléktalanellátó Szolgálattal a szakmai munka eredményesebbé tétele érdekében (1997). Az Egyesület egy irodahelyiséget használatba kapott a nappali melegedő épületében. Nyíregyháza Megyei Jogú Város Közgyűlése 1997-ben és

1998-ban ellátási szerződést kötött a Periféria Egyesülettel utcai szociális munka végzésére. Az ellátási szerződés alapján a város pénzbeni támogatást nyújt az Egyesület munkájához.

1998-ban a Magyar Vöröskereszt Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezete anya-gyermek átmeneti szállót nyitott a város közigazgatási területéhez tartozó Sóstóhegy településrészen. Az intézmény 30 férőhelyén azoknak a gyermekeikkel érkező anyáknak biztosít szállást, akik otthonuk elhagyására kényszerülnek.

A hajléktalan-ellátás intézményrendszerének jelenlegi helyzetét tekintve megállapítható, hogy az egyházi intézmények, illetve szolgáltatások helyébe az önkormányzat lépett, mint szolgáltató.

Ennek a változásnak két eredménye lehet:

- egészségesek lesznek a hajléktalan - ellátás elvei, garantáltak a hozzájutás feltételei,
- bizonyos szolgáltatásokat csak egy forrásból tudnak a hajléktalanok igényelni (pl. éjjeli menedékhely).

A szolgáltatások helyét és hozzáférhetőségét tekintve konfliktushelyzetet hordozhat magában az éjjeli menedékhely és az átmeneti szálló, valamint a nappali melegedő és a népkonyha egy épületben való biztosítása.

Figyelemreméltó, vagy figyelemfelkeltő jelentőségű az utcai gondozószolgálat önkormányzat által történő támogatása, mivel a Szociális törvény ezt nem teszi egyértelműen a települési önkormányzat kötelező feladatává. Az intézményrendszer kialakulásának történetéből kitűnik azonban az is, hogy a hajléktalan-ellátás rendszerét a város nem kezeli önállóan, minden esetben valamilyen intézményhez integrálva biztosítja a működését.

A kutatás módszereinek bemutatása és indoklása

A kérdőíves vizsgálatot Nyíregyháza városban végeztük. A hajléktalansággal kapcsolatos felméréseknél igen gyakori probléma: milyen módon lehet egy adott területen reprezentatív mintához jutni? Fontos kérdés: kiket lehet a minta tagjának tekinteni? A kérdés eldöntéséhez alapvetően a "hajléktalan" fogalmát kell tisztázni.

Győri Péter egy angolszász meghatározást használva két fő csoportot különít el:

1. Az effektív hajléktalanokat, akik gyakorlatilag az utcán, vagy hajléktalan ellátó intézményekben élnek, illetve nem lakás céljára szolgáló helyiségekben húzzák meg magukat. Ebbe a csoportba sorolja azokat is, akik nap mint nap megdolgoznak a bizonytalan szállásért.
2. A hajléktalanság veszélyzónájában élők alatt azokat kell érteni, akik hátraleékkal rendelkeznek, kórházak krónikus osztályain tartózkodnak, vagy szabadságvesztés-büntetésüket töltik, illetve a gyermekvédelemben vannak.

Ez egy általánosan elfogadott csoportosítás, mégis igen nehéz egy merev határvonalat meghúzni a csoportok között.

A mintavételnél tehát ügyelni kell arra, hogy melyik csoportból fognak kikerülni a válaszadók. A hajléktalanok körében végzett vizsgálatok többsége általában az intézményes ellátásban megjelenő, vagy ott tartózkodó hajléktalanoktól tud adatokat szerezni, ezért kimarad a mintavételből egy igen széles réteg, vagyis azok, akik nem veszik igénybe az intézmények szolgáltatásait.

A kutatás során újabb problémát jelent annak becslése: mennyi ember lehet potenciális alanya a vizsgálatnak? A hajléktalanok egy része - főként akik nem ragadtak benn egy ellátási szinten - folyamatosan mozog, lehetőségek után kutat, hónapokra, hetekre albérletbe kerül, majd azt elhagyva ismét az utcára, vagy az ellátásba. Jelentős azok száma is, akik vidéki munkákat vállalnak élelem és ott lakás fejében. Gyakorlatilag, egy folyamatosan átalakuló, meghatározhatatlan elemszámú csoportból kell reprezentatív mintát venni.

A vizsgálat során azt vettük alapul, hogy egy időben 5 mennyi hajléktalan veszi igénybe az intézményes ellátást, vagy az utcai segítőszolgálat szolgáltatásait. Kimaradtak a mintából azok, akik hajléktalanokat segítő szervezettel nem állnak kapcsolatban. A kimaradók a célcsoport egy szélesebb rétegét jelentik. Nem kerültek be a mintába azok sem, akik

Nyíregyházán a hajléktalanság veszélyzónájában tartózkodnak (pl. 'albérletben' laknak a Huszár telepen, szivességi lakáshasználók, díjhátralékosok stb.). Mindezeket figyelembe véve 105 db értékelhető kérdőív került feldolgozásra. A rendőrségi adatok szerint a hajléktalanok becsült száma városunkban 300-350 fő körül mozog.

A kérdőívek felvételére 1999. januárjában egy hét időtartam alatt került sor. Az időpont meghatározása azért fontos információ, mert a hajléktalanok intézményes ellátáshoz való viszonyát nagyban meghatározzák az időjárási viszonyok, a téli hidegben az utcai túlélés esélye csökkenhet.

A hajléktalanok élethelyzete

A hajléktalansággal foglalkozó politikai nyilatkozatok gyakran jelentik ki azt, hogy olyan emberek ellátásáról kell a településnek gondoskodnia, akik nem az adott településen váltak hajléktalanná, más városok problémáit pedig a hivatali szakemberek nem szívesen veszik a vállukra. Gyakorlatilag, már közhelyként él a szakmában az az elképzelés, miszerint a rendszerváltás következtében kialakuló gazdasági átalakulás eredményeképpen az ingázás megszűnése egy igen széles, korábban munkásszállón lakó réteget hagyott a főváros ellátására. Ennek a mintának egy jelentős hányadát képezik a Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod megyéből származó hajléktalanok. Újabb vizsgálatok szerint azonban a fővárosi hajléktalanok mintegy fele már ott született, 34%-a ott élt, és a fővárosba költözők illetve visszaköltözők aránya 43%-a a hajléktalanoknak. A hajléktalanná válás után a fővárost választók aránya a minta 23%-a mindössze.

Joggal vetődhet fel a kérdés: kik azok, akik Nyíregyházát választják hajléktalanná válásuk után?

A vizsgálat során 70 férfi és 35 nő válaszolt a kérdőívben feltett kérdésekre. Kor szerint 17 év és 65 év közötti volt a minta, de a többség a 30 és 50 év közötti korosztályból került ki.

A vizsgálat nem támasztotta alá azt a feltevést, hogy a városban tartózkodó hajléktalanok többsége messze földről, más településekről származik. A 105 megkérdezett közül 90 fő élt hajléktalanná válása előtt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, közülük 60 fő Nyíregyházán. Kilencven fő már hajléktalanná válása óta Nyíregyháza városban tartózkodik. Mindössze 12 fő jött más megyéből, főként Pest megyéből és Hajdú-Biharból. A hajléktalanná válás előtt 32-en laktak tulajdonosként a lakásukban, 38-an családtagként, és 24 fő bérlőként, vagy albérlőként.

Nyíregyházán maradás okaként 72 fő válaszolta, hogy korábban is itt élt, ezt a várost ismeri, ismerősei itt maradtak és mindössze egy fő nyilatkozott úgy, hogy a helyi hajléktalan-ellátás magas színvonala tartja a városban.

Az adatokból jól látható, hogy a megyeszékhelyen megjelenő probléma igen jelentős részben a városból, valamint a megyéből származik.

Az adatokat összevetve a hajléktalanná válás idejével megállapítható, hogy a hajléktalanok mintegy negyede az elmúlt hat hónapban került az utcára, tehát gyakorlatilag ezek az emberek kicsúsznak a szociális alapellátás 'hálóján'.

A másik csoportot azok alkotják, akik hosszabb ideje tartózkodnak Nyíregyházán hajléktalanként. Hat hónap és egy év között 19 fő, egy és három év között 19 fő. Kiemelkedő azoknak a száma, akik tartósan hajléktalanná váltak: öt év fölött hajléktalan városunkban 24 fő, a teljes minta majdnem negyede. Az eredmények azt mutatják, hogy a rendszerváltást követően nem csökkent a hajléktalanná válás esélye, folyamatosan kitermelődik az a csoport, amelyet a szociális ellátórendszer nem képes megtartani. A hajléktalanok problémáit tehát nem lehet sematikusan kezelni, szükségessé válhat egy olyan probléma kezelési stratégia kidolgozása, melynek egyik meghatározója az, hogy a kliens mennyi időt töltött az utcán.

Külső kapcsolatok

Sajátos módon a hajléktalanok visszailleszkedésében és utcai életmódjuk stabilizálásában is jelentős szerepet játszanak a társas kapcsolatok.

A hajléktalanok kapcsolatrendszerét nagyban befolyásolják a következő tényezők:

- milyen társas kapcsolatokkal rendelkeztek az utcára kerülésük előtt ?
- mennyire determinálta a kapcsolatok megszakadása a családból, vagy társas viszonyokból való kiszakadást ?

A vizsgálat során nyitott kérdésekkel dolgoztunk, így lehetőség nyílt a kapott válaszok függvényében kialakítani az elemzés változóit.

Arra a kérdésre, hogy véleménye szerint mi játszott közre a hajléktalanná válásában, a megkérdezettek közül 24 - en neveztek meg a válást, a minta fele számolt be családi konfliktusokról. Tizenkét fő a gyermekvédelemből való kikerülést határozta meg fő okként, ami nem magas arány, de a családi konfliktusokat, illetve a válást is figyelembe véve látható, hogy a hajléktalanok igen jelentős része híján van a természetes támogató rendszernek, vagy éppen annak konfliktusossága miatt választotta a kényszerű helyzetet.

A minta fele számolt be anyagi problémákról, valamint a lakása elvesztéséről a hajléktalanná válás okaként.

Az elszegényedés és a családi, illetve társas kapcsolatok konfliktusossága a vizsgálat szerint a két legfőbb indok, ami a hajléktalanságot determinálja. Fontos lenne elgondolkodni a jövőben a prevenció útjain, lehetőségein ezen okok mentén.

A társas kapcsolatok vizsgálata során kitértünk arra a kérdésre is, hogy jelenleg kivel tart rendszeres kapcsolatot.

A vérségi kapcsolatok közül legmagasabb arányban (35 eset) a gyermeküket, valamint szüleiket (17 eset) nevezték meg. Talán magyarázatként szolgálhat a gyermekekkel való kapcsolattartásra az anya-gyermek szállókon élők magas aránya (21 fő), hiszen ezt a szolgáltatást az anyák gyermekeik jogán igényelhetik.

Az élettársal való kapcsolatot 17-en említették. Gyakorlati tapasztalataink szerint az élettársi viszonyt a hajléktalanok esetében gyakran lehetne 'túlélőtársi' viszonyként is értékelni, mivel az érzelmi kötődések mellett főként a napi túlélés és a pénzforrások közös felhasználása motiválja a kapcsolatokat. Ennek alapján ide lehet sorolni a férfiakkól álló kisebb hajléktalan

csoportokat is.

Az élettársi viszonyok alacsony számához bizonyára az is hozzájárul, hogy a szállásnyújtó szolgáltatások nem biztosítanak ilyen jellegű elhelyezést, ezért az ellátásba való bejutás maga után vonja az élettársi viszonyok kényszerű lazulását, vagy más szálláshely alternatívák keresését.

A válaszadók közül 34 fő nevezte meg ismerősét, és 55 fő hajléktalan társát kapcsolattartóként, legmagasabb arányban (59 fő) mégis a segítő szervezetek képviselőit jelölték meg.

A kapcsolatrendszer vizsgálata során kapott eredmények igen fontos információval bírnak a hajléktalan-ellátásban dolgozó segítőik számára. A kliensek egy jelentős része számára az egyedüli kapcsolatot a hajléktalan társak mellett a szociális munkások jelentik. A kliens-segítő viszony megtervezése során ezt tudatosan kell kezelni, így hatékonyabbá válhat az esetmunka, csökkenhet a kliensek segítő függésének kialakulása. Nem mindegy az sem, milyen jellegű segítségre számíthat a kliens a szociális munkástól, illetve az általa képviselt intézménytől.

A kutatás során megkérdeztük a hajléktalanokat:

Miben várnak segítséget az éjjeli menedékhelytől, az átmeneti szállástól, a népkonyhától, a nappali melegedőtől és az utcai gondozó szolgálattól ?

1. Az éjjeli menedékhelytől: ne legyenek konfliktusok az intézményben, biztosítva legyen a nyugodt éjszakai pihenés, ügyintézésben való segítségnyújtás (személyi igazolvány, szociális segély, munkahelykeresés), természetbeni támogatás nyújtása (élelem, tisztálkodási szerek, ruha, pokróc), a szolgáltatás helyi szabályozásával kapcsolatos problémák feloldása és az ellátás igénybevételéhez való jog korlátozásának megszüntetése. Ez utóbbit fontos kiemelni, mert a Szociális törvény nem szabályozza az igénybevétel feltételeit. Az éjszakai szálláshelyre történő belépéskor a személyazonosításon túl 3 hónapnál nem régebbi tüdőszűrő vizsgálaton való részvétel igazolását kérik. Az ellátás igénybevételének joga másfelől az intézményi szokások része: azok előtt akit ismernek, akivel nincs probléma, vagy akitől félnek a dolgozók, szabad a bejárat. A Szociális törvény feltétel nélküli hozzáférést biztosít, és mellette az intézmény belső rendszere korlátoz. Az intézmény vezetőjének feladata ennek az anomáliának a megszüntetése.

2. Az átmeneti szállástól: segítség a munkakeresésben és az ügyintézésben, az intézményi szabályok betartása, nyugalmat és biztonságot nyújtson, legyen több segítő.

3. A nappali melegedőtől: segítség a munkakeresésben, nyugalmat és biztonságot nyújtson, biztosítson tisztasági felszerelést. A felsorolásból kitűnik, hogy a hajléktalanok egy része többet vár a nappali melegedőtől annál, mint a mai gyakorlat: be lehet ülni és ott lehet

tartózkodni 8 órától 16 óráig. A nappali melegedőben lehetőségük van a hajléktalanoknak arra, hogy zuhanyozzanak és mosógépet használjanak. Az ehhez szükséges eszközökkel (szappan, borotva, törülköző, mosópor) saját maguknak kell rendelkezni. Azok, akik nem tudják megvásárolni maguknak, nem tudnak tisztálkodni.

4. Segítség a népkonyhától: a válaszolók a nyugalmat és a biztonságot várják.

5. Segítség az utcai gondozószolgálattól: természetbeni adományok biztosítása, érdekvédelem és segítség az ügyintézésben. A természetbeni támogatások iránti igényt táplálja, hogy a hajléktalan-ellátás helyi rendszerén belül főként a Periféria Egyesülettől jutnak hozzá fizikai szükségletek kielégítését szolgáló adományokhoz (élelmiszer, szappan, borotva, törülköző, ruha, pokróc).

A hajléktalanok válaszai alapján az ellátás rendszerének két fontos problémáját emeljük ki:

1. a létezéshoz szükséges alapvető szolgáltatások hozzáférhetősége (élelmiszer, tisztálkodási eszközök, ruhanemű stb.), valamint az ügyintézési szolgáltatásokhoz való hozzáférés;
2. az intézményes szolgáltatások szabályozásának biztosítása, a szállásokon emberhez méltó körülmények biztosítása, az igénybevevők nyugalmanak és biztonságának szavatolása.

A megélhetés és a munka világa

A hajléktalanná vált emberek integrációjának szoros függvénye, hogy milyen anyagi források állnak rendelkezésére a megélhetéshez, illetve az említett forrásokat hogyan, milyen módon szerzi meg. A lakás, a tulajdonviszonyok hiánya sajátos helyzetbe kényszeríti az utcán élőket, így a beszerezhető jövedelemnek talán még fontosabb jelentősége van nemcsak a megélhetés, hanem az ellátási szintekhez való hozzájutás szempontjából is.

Rendszeres bejelentett munkából származó jövedelme a teljes mintából mindössze hat főnek van, alkalmi munkából 29 fő tartja fenn magát.

A hajléktalan életmód egyik súlyos problémája, hogy a munkaerő újratermelődéséhez szükséges fizikai feltételek, mint pl. alvás, tisztálkodás, rendszeres táplálkozás nem minden esetben adottak. A hajléktalanok a munkaerő piacán esélyeiket tekintve igen nehéz helyzetben vannak. Sok hajléktalan számolt be arról, hogy sikerült munkát kapnia, csak nem tudta kikaparni magát, nem tudta étkezését megoldani az első hónapban, így az első hét végére lemorzsolódott.

A hajléktalanokat foglalkoztató alkalmi munkáltatók erre a problémára specializálják magukat, a munkáért cserébe enni, inni, aludni tud a hajléktalan.

A modern rabszolgaságnak többféle közismert változata működik:

- Az egyik, amikor a hajléktalan egy-két napra megy el dolgozni ebédért és kevés pénzért. Mivel a hajléktalanok állnak a munkaerőpiac legalsó lépcsőjén, a munkáltató olyan csekély összeget ajánlhat, amit még éppen nem szégyell.

A hajléktalanok gyakran ezért mérlegelik, hogy vállalják-e az alkalmi munkát, vagy munka nélkül jussanak hozzá a napi meleg ételhez a népkonyhán.

- A másik módszer az, amikor a hajléktalannak lakhatási lehetőséget ajánlanak a munkaerejéért cserébe. A megállapodások gyakran kikötnek ennivalót és havi jövedelmet is, de az első hónap végén a csekélyke jövedelemből levonják az étkezést, az ital fogyasztást, valamint a szállás lehetőséget, így a dolgozó nem kap semmit, vagy rosszabb esetben adósa marad a 'gazdának', amit kénytelen ledolgozni.

Napjaink rabszolgaságát ugyanúgy jellemzi a testi fenyegetés, illetve a fenyegetés, mint a munkaerő végletes kizsákmányolása. Volt olyan hajléktalan, aki libatelepen dolgozott napi 24 órában, mivel folyamatosan kellett etetni, itatni az állatokat. A hajléktalanok néhány hónap után gyakran megszöknek "tartóik" elől, ami ellen azzal védekeznek a munkáltatók, hogy visszatartják a hajléktalan személyes okmányait.

A feketemunka és az alkalmi munka másik komoly problémája azon kívül, hogy megalázza és kizsákmányolja az embereket az, hogy nincsenek társadalombiztosítási vonzatai, így járulékfizetésben töltött időnek nem számít.

A munkahelykeresés alternatívájaként Nyíregyháza városban nincsen olyan célzott program, amely a hajléktalanok foglalkoztatására irányulna.

Miből élnek azok a hajléktalanok, akik nem rendelkeznek alkalmi, vagy rendszeres munkával?

Logikusnak tűnhet a válasz: segélyekből. Milyen támogatást kaphat a hajléktalan, illetve mennyire elegendő ez?

"Míg a magyar társadalom összjövedelmének mintegy egyötödét (18,8%) származtatjuk pénzbeli társadalmi jövedelmekből, addig a hajléktalan társadalomban ez az arány egyharmaddal kevesebb 12,9% ." 7

Társadalombiztosítási ellátást a nyíregyházi minta 39%-a kap (41 fő), ennek a csoportnak a jelentős részét az ún. anya-gyermek szállón lakók teszik ki (15 fő), akik gyermekük jogán kapnak rendszeres ellátást. Az utcán tartózkodók közül mindössze 3 fő kap ilyen jellegű támogatást.

A szociális ellátások területén szomorúbb a helyzet. A teljes mintából mindössze 17 fő kapott valamilyen rendszeres szociális támogatást, ebből

9-en anya-gyermek szállón, 5-en éjjeli menedékhelyen töltötték a válaszadást megelőző éjszakát. Az utcán tartózkodók közül hárman kapnak rendszeres támogatást. Eseti támogatást 1998-ban 41-en kaptak, a támogatás átlagos összege 2000-3000 Ft. 15 fő az egyszeri támogatást élelmiszer utalvány formájában kapta, a teljes minta egy negyedének utasították el a kérelmét.

Az adatok alapján látható, hogy társadalombiztosítási ellátásra többen szereztek jogosultságot, mint ahányan szociális támogatásban részesültek az önkormányzattól. Az ellátásokból gyakorlatilag teljesen kimarad az utcán tartózkodók csoportja, ami nyilván abból is adódhat, hogy aki szert tesz rendszeres jövedelemre, az lakhatásba, vagy ellátásba is könnyebben

bekerülhet. Megállapítható továbbá, hogy a szociális ellátás feltételeinek hajléktalan klienseink nem felelnek meg, mivel az ellátások többsége valamilyen feltételhez kötött.

A támogatások közül egyedül az ún. átmeneti támogatás hozzáférhető, ezt viszont csak negyedévente lehet igényelni, valamilyen átmeneti problémára hivatkozva. A hajléktalan lét nem számít átmeneti problémának, és azt is láttuk, hogy a támogatás összege nem fedezheti tartósan egy ember megélhetését.

A hajléktalanok fele csak egy ízben kapott átmeneti támogatást, a rendszeres támogatás esélye minimális.

Miből és mennyiből élnek meg az "ellátatlanok"?

A megkérdezett hajléktalanok 34%-a (36 fő) a megélhetés forrásánál az "egyéb" kategóriát jelölte meg. Az egyéb kategóriába tartoznak a tapasztalatok szerint a szívességi munkák, valamint a guberálás, kenyér, üveg gyűjtés, fémek gyűjtése. A jövedelmi viszonyokról sajnos nem kaptunk értékelhető adatokat, a hajléktalanok fogyasztási szokásai miatt sok esetben (42 eset) erre a kérdésre nem is tudtak választ adni. A havi bevétel összege a válaszadók több mint negyede esetében 5 és 15 ezer forint körül mozgott. Sokkal inkább értékelhető a napi megélhetésre szánt összeg. A minta jelentős része (65 fő) számolt be 0 és 500 forint közötti napi bevételről. Ebbe a csoportba azonban azok is beletartoznak, akik gyermekeikkel közösen élnek meg ennyi pénzből.

A csoport másik szélső értékét azok jelentik, akik semmiféle bevételről nem számoltak be (21 fő). Ezeknek a hajléktalanoknak egy része az ellátásból kap természetbeni szolgáltatásokat (pl. népkonyha, utcai szolgálat), más részük kukázásból él és napi bevételét nem tudta megbecsülni, és azok sem tudták, akik munkaerejükért szállást, élelmet kaptak.

A napi megélhetés megszerzése azoknak a legnehezebb, akik nem rendelkeznek rendszeres jövedelemmel. Számukra a pénz megszerzése mindennapi feladat. Gyakori, hogy a rendszeres jövedelemmel rendelkezők a bevételükkel nem csak maguk, hanem egy kisebb csoport szükségleteit is kielégítik. A hajléktalanok között vállalt vagyonszűkösség, a napi túlélés és az életmód jellege miatt az egyén gyakran képtelen a bevételével gazdálkodni, azt igen rövid időn belül feléli.

A hajléktalanok jövedelmi viszonyait vizsgálva tehát az tapasztalható, hogy bevételeik jóval elmaradnak a minimálbér összegétől, a legális munkalehetőségek hiányában olyan életmódra kényszerülnek, ami hosszú távon konzerválja életmódjukat.

A kukázás, guberálás igen fáradságos munka, a belőle szereshető jövedelem éppen a napi megélhetést képes fedezni. A szociális és társadalombiztosítási juttatások vizsgálata eredményeképpen megállapítható, hogy a hajléktalanok a legnagyobb jóindulattal sem sorolhatók a segélyből élők táborába. A szociális ellátásokból egyszerűen azért maradnak ki, mert nem felelnek meg a feltételként támasztott követelményeknek.

Az intézményes ellátás és az ellátáshoz való viszony

A kérdőíves adatfelvétel során a vizsgálat kiterjedt arra, hogy a válaszadók a hajléktalan-ellátás rendszerén belül melyik ellátási típust vették már igénybe.

A kérdőívben egyaránt választ kerestünk arra, hogy helyben és más településen vettek-e igénybe ellátásokat a hajléktalanok. Az adatfelvétel időszakában a nyíregyházi Családsegítő-, Gyermekjóléti- és Hajléktalanellátó Szolgálat intézményeiben a férőhelyszámok a következők voltak: éjjeli menedékhely 25 fő, plusz krízis szoba 15 ágygal, átmeneti szállás 25 fő, anya-gyermek otthon 34 fő, a népkonyha 50 adag ételt biztosított naponta és a nappali melegedő, ahol, ebédidőben 50-60 fő tartózkodik. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Vöröskereszt Anya-gyermek Segítő Otthona 30 férőhellyel működik. A Periféria Egyesület szolgáltatásait naponta a szolgáltatási pontokon 20-30 fő veszi igénybe, folyamatos kapcsolatban az Egyesület segítői 80-100 klienssel vannak.

Nyíregyházán az éjjeli menedékhelyet a válaszadók (N=105) közül 60 fő vette igénybe szálláshelyként, akik közül a rendszeres igénybevételt 24 fő jelezte. Vizsgáltuk az éjjeli menedékhelyen töltött időtartamot, ami 20 fő esetében 1-6 hónap között van, 6 fő esetében pedig 1-5 évig terjed ez az időszak. Az éjjeli menedékhelyet igénybe nem vevők száma 45 fő. Ők azok, akik bizalmatlanok az intézményi ellátással szemben. A háttérben meghúzódó okok nyíltan vagy burkoltan az intézményen belüli személyközi kapcsolatok problémájához vezetnek, ami megjelenik a hajléktalanok egymásközötti kapcsolataiban éppúgy, mint a segítő-kliens kapcsolatban.

Egy az okok közül, a szálláshelyet igénybevevők egy részének deviáns viselkedése mint visszatartó tényező.

A deviáns viselkedés körébe tartozik a másik ember agresszív viselkedése, a személyes tárgyak eltulajdonítása, a nyugalom hiánya. A másik ok, a "máshol megoldja" kijelentés, ami jelentheti a szívességi alapon történő befogadást, vagy az utcai élet egyéni túlélési helyeit (pl. állomás, bódé, lépcsőház stb.).

Átmeneti szállást 35 fő vett igénybe, akik közül 32 fő a kérdőív felvételekor az átmeneti szállásokon tartózkodott. Az átmeneti szálláson tartózkodók számáról akkor kapunk releváns információt, ha figyelembe vesszük az anya-gyermek szállásokon lévő anyák gyermekeit is. A gyermekek számával növekszik az ellátást igénybevevők száma. A válaszadók közül 14 fő jelezte, hogy 1-3 hónapja tartózkodik a szálláshelyen, és 6 fő 3-6 hónapot, valamint 7 fő hat hónaptól 1 évig terjedő időszakot jelölt meg. Az átmeneti szálláson legfeljebb egy évig tartózkodhat az ellátást igénybevevő személy.

Az átmeneti szállást igénybe nem vevők között találjuk azokat a hajléktalanokat, akik azért nem gondolnak az átmeneti szállás igénybevételére, mert nem rendelkeznek a hozzájutás alapfeltételével: rendszeres jövedelemmel. Rendszeres jövedelemként fogadják el a munkaviszonyból, rendszeres társadalombiztosítási (pl. nyugdíj, rokkant nyugdíj, baleseti rokkantsági nyugdíj családi pótlék, GYES) és szociális ellátásból (pl. rendszeres szociális járadék, rendszeres szociális segély, időskorúak szociális járadéka) származó jövedelmet. A rendszeres jövedelem a havi térítési díj forrása, amit az igénybevételtől számított második

hónaptól köteles fizetni mindenki, aki a szálláshelyen tartózkodik. Gyermekek után fizetett térítési díj összege alacsonyabb. A mintába bekerültek közül 34 fő válaszolta, hogy a hozzájutáshoz való feltétel hiánya az oka, hogy nem kerül be átmeneti szállásra.

Az okok között találjuk még az átmeneti szállással szembeni bizalmatlanságot (10 fő), ami különösen a Bokréta utcai épület kialakításából ered. Itt ugyanis a földszinten működik az éjjeli menedékhely, míg az emeleten az átmeneti szállás. A két szálláshelynek egy bejárata van, a feljárást szolgáló lépcső előtt kulcsra zárt rácsos ajtó található. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy azok, akik bizalmatlanok az éjjeli menedékhellyel szemben hasonlóképpen vélekednek az átmeneti szállásról is. A válaszok között találtuk azt a 3 főt, akiket korábban kitiltottak az intézményből. A kitiltás gyakran együtt vonatkozik az éjjeli menedékre és az átmeneti szállásra.

A mintába bekerültek közül 90 fő a szállást biztosító ellátások egyikét vagy mindegyikét igénybevette (55 fő éjjeli menedékhelyet és 35 fő átmeneti szállást). A szálláshelyek igénybevétele gyakoriságát vizsgálva összetettebb a kép. Az éjjeli menedékhely esetében 31 fő alkalmasszerűen (egyszer, kétszer, háromszor vagy több alkalommal), 24 fő rendszeresen, naponta alszik ebben az intézményben. Amíg 90 fő egyszer vagy többször a hajléktalan-ellátás szálláshelyén töltötte már az éjszakát, addig a hajléktalanok közül 15 fő az, aki egyik szállást biztosító intézményt sem vette igénybe. Ezek az emberek az intézményi ellátást elutasítják, ezen kívül találnak maguknak szálláshelyet: az utcáról húzódnak be középületbe vagy maguk által kialakított szálláshelyre, valamint szívésségből befogadottak is találhatók közöttük. Összevetve azzal a kérdéssel, hogy hol töltötte az előző éjszakáját kiténik, hogy az intézményi szálláshelyeken 60 fő aludt, az utcán a januári éjszakában 30 fő tartózkodott, 10 fő szívésségi lakáshasználó volt (rokonnál, ismerősnél) és 2 fő kórházban tartózkodott.

Nyíregyházán a népkonyha által biztosított egy tál meleg ételt a válaszolók közül 76 fő vette igénybe. Gyakoriságát tekintve 46 fő rendszeresen, naponta, 12 fő gyakran (hetente kétszer, háromszor), 18 fő ritkán vagy egy-két alkalommal. 29 fő eddig még nem igényelte ezt az ellátást.

Összesen 47 fő alkalmasszerűen, vagy egyáltalán nem veszi igénybe ezt az ellátást, az okok fontossági sorrendben a következők:

- A társaság miatt tartózkodik a népkonyha látogatásától. A nyíregyházi hajléktalan-ellátásban a nappali melegedő és a népkonyha egy épületben működik. Azok akik a nappali melegedő iránt bizalmatlanok, a népkonyhától is tartózkodnak.
- Az előző okhoz szorosan kapcsolódik az a válasz, hogy inkább máshol oldja meg. Az ételkészítéshez jutás alternatívái között a kukából kiszedett ételmaradék éppúgy ott van, mint a magánszemélyektől vagy a Periféria Egyesülettől kapott ételkészítés adomány.
- 4 főt kitiltottak. Őket a nappali melegedő intézményi szabályainak megszegéséért tiltották ki, amit egyidejűleg érvényesítettek a népkonyháról történő kitiltással.

- 3 fő a dolgozók szerint a feltételeknek nem felel meg (pl. piszkos a ruhája, a keze, ápolatlan a külseje).

A népkonyhán biztosított egy tál meleg ételhez mindazok hozzájuthatnak, akik nem tudják azt önmaguk számára másként biztosítani. A szociális étkeztetés alapellátás, az arra rászorulóknak részére biztosítani szükséges. Azok, akik mégis a feltételek hiánya miatt vagy magatartási problémák miatt maradtak kívül, az intézmény belső írott és íratlan szabályai ellen vétettek. A helyi gyakorlatban 50 főre kiszállított ételt osztanak ki, az ellátottak körében többségében a Bokréta utcai szálláshelyeket igénybevevőket találjuk. Az anya-gyermek szállókon tartózkodók egy - egy esetben vagy egyáltalán nem járnak el a népkonyha ételt kiadó helyére, az utcán tartózkodók és a szívésségi lakáshasználók többsége alkalmasszerűen vagy egyáltalán nem veszi igénybe ezt az intézményi ellátást. Ők azok, akik a Periféria Egyesület ételmisszer adományát fogadják el.

A nappali melegedőt a válaszolók közül 44 fő vette már igénybe. Közülük 34 fő rendszeresen, (naponta vagy hetente kétszer - háromszor), 10 fő ritkán vagy egy-egy alkalommal. A minta egészét tekintve 61 fő a vizsgálat időpontjáig még nem vette igénybe a nappali melegedőt. A 61 fő között vannak az

anya-gyermek szállókon tartózkodók (32 fő), akiknek gyermekeikkel együtt történő befogadását, nappali és éjszakai benntartózkodását az intézmény biztosítja.

Ebbe a csoportba tartozik az a 29 hajléktalan, akik a következő okok miatt nem vették még igénybe a nappali ellátást:

- A nappali melegedőben tartózkodók deviáns viselkedése: agresszív magatartás, gyakori személyközi konfliktusok, bűncselekmény (lopás, a másik ember szándékos veszélyeztetése). Azoknál, akik ritkán vagy egy - egy alkalommal vették igénybe a nappali melegedőt visszatartó tényezőként játszik szerepet ez az ok. Ők azok, akik jelen voltak azokban a helyzetekben, ahol a közösségi élet szabályai sérültek.

- Az előző okhoz kapcsolódik a "máshol megoldja" válasz. A hely lehet egy középület, vagy szívésségi befogadó lakása. A válaszadók korábbi tapasztalataik alapján döntöttek emellett, vagy másoktól hallott történetek hatására kerestek egyéni nappali tartózkodási helyet maguknak.

Mindkét ok erősíti a nappali melegedő intézményével szembeni bizalmatlanságot. A téli időszakban, amikor az alternatív megoldások lehetőségei szűkösek, egy-két órára, ebéddőben, az egy tál meleg étel reményében az intézménytől távolságot tartók is betérnek.

Nyíregyházán az utcai gondozószolgálat (Periféria Egyesület) szolgáltatásait 70 fő vette igénybe. A mintába bekerültek 2/3-a válaszolta, hogy a Periféria Egyesülettől természetbeni adományt kapott (ételmisszer, ruha, tisztálkodási szer), továbbá segítséget személyi iratai ügyintézéséhez, szociális, társadalombiztosítási ellátáshoz való hozzájutásához, szálláshely, munkahely találatához.

Összevetve azokkal az adatokkal, amelyekből megtudtuk, hogy az előző éjszakáját hol töltötte, a 70 fő között éppúgy találunk utcai életet élő hajléktalant (39 fő), mint a Bokréta utcai szálláshelyeken (22 fő) vagy anya-gyermek otthonban tartózkodót (9 fő). Azok közül,

akik még nem vették igénybe az Egyesület szolgáltatásait többségében anya-gyermek szállón tartózkodnak vagy az éjjeli menedékhelyen és az átmeneti szálláson a Bokréta utcán (29 fő). A Periféria Egyesület szolgáltatásainak célcsoportja az utcán életvitelszerűen tartózkodó hajléktalanok, akik számára az Egyesület szociális munkásai biztosítanak természetbeni támogatást, a személyi iratok ügyintézését, szociális és társadalombiztosítási ügyintézés, szálláshely és munkahelykeresésben való közreműködést, kríziskezelést. Az intézményi szálláshelyen tartózkodók közül az éjjeli menedékhelyen lévők gyakran kérnek segítséget az Egyesület szolgáltatási pontjain. Az Egyesület a Családsegítő-, Gyermekjóléti-és Hajléktalanellátó Szolgálattal kötött megállapodás alapján a szálláshelyen tartózkodók esetében a személyi igazolvány elkészítéséhez biztosít támogatást az egyén részére. Az éjjeli menedékhely a tartózkodás időtartamát tekintve egy olyan ellátás, amelyet egy éjszakára vehetnek igénybe a hajléktalanok.

A bekerülés esetleges, van aki hónapok óta minden éjszakát bent tölt, van aki néhány éjszakát, és van aki azért nem mehet be, mert a belső szabályoknak nem felel meg (pl. nonkomform viselkedés, ittasság). Az utcai szociális munkát végzők egyik nap még úgy találkoznak az egyénnel, mint aki az utcai klienskörbe tartozik, másnap a szállón alszik és az intézmény kompetenciájába tartozik, néhány nap múlva újra az utcai klienskör tagja. Ebből a körforgásból adódóan az a hajléktalan, aki az utcai szociális munkással került kapcsolatba, az intézményi szálláshelytől függetlenül a későbbiekben is tőle várja a segítséget. Ez a helyzet dilemma elé állítja az utcai szociális munkást: Az a hajléktalan, aki intézményi szálláshelyen alszik maradhat-e továbbiakban is a kliense? Gyakran mikor megtörténik az esetátadás már újra intézményen kívül tartózkodik a hajléktalan személy.

A Periféria Egyesület szolgáltatásait 44 fő hetente legalább két alkalommal igénybe veszi, ami rendszeres kapcsolattartásnak számít. Az Egyesület a hét négy napján biztosít szolgáltatásokat: hétfőn és szerdán este az Arpád utcai nappali melegedő épületében, kedden és csütörtökön a Luther téren.

Azok, akik nem vették még igénybe az utcai gondozószolgálat segítségét ,két okot említettek:

- Nincs rá szüksége (11 fő), ami jelentheti azt, hogy máshová fordul segítségért, illetve azt is, hogy nem kér segítséget.
- Nem ismeri az utcai gondozószolgálat munkáját (15 fő). Ebből adódóan az Egyesület további feladata a szolgáltatások folyamatos biztosítása mellett, hogy fordítson figyelmet a munkájáról szóló tájékoztatásra.

Az intézményi ellátás igénybevételének kutatása során vizsgáltuk, hogy Nyíregyházán kívül, más városban a hajléktalan-ellátás típusai közül a megkérdezettek melyiket vették igénybe. Más városban ellátást összesen kilenc fő vett igénybe, főként Budapesten és Debrecenben.

Az éjjeli menedékhely, az átmeneti szállás, a nappali melegedő, a népkonyha és az utcai gondozószolgálat más városban történt igénybevételére feltett kérdésre „nem”-mel válaszolók közül, 30 fő egyáltalán nem gondolkodik más városban, mivel a hajléktalanná válása előtt Nyíregyházán volt lakása. Ők azok, akiket a családi gyökerek a városhoz kötnek és itt várják a segítséget.

Összegezve megállapítható, hogy a városban tartózkodó hajléktalanok ismerik a hajléktalan-

ellátás helyi intézményeit és szolgáltatásait, valamint ismerik a hozzájutás módjait és lehetőségeit.

A hajléktalanok számára nyújtott ellátások közül a legtöbben a népkonyhát vették igénybe. A szolgáltatás népszerűsége a hajléktalanok komoly megélhetési problémáinak egyik jele, sok hajléktalan a napi egyszeri ételhez más módon nem is juthatna hozzá. Talán éppen ezért meglepő, hogy a szolgáltatás mindössze 50 fő számára nyújt meleg ételt, ami kevésnek tűnik összevetve a szállók férőhelyszámával (129). A Periféria Egyesület szolgáltatásait 70 fő vette igénybe. A szolgálat azért lehet vonzó a kliensek számára, mert rendszeresen nyújt olyan szolgáltatásokat, amelyek az alapvető szükségletek kielégítésére irányulnak (pl. ruhaneműk osztása, pokrócok, meleg élelmiszer, tisztálkodási eszközök), továbbá az Egyesület segítséget ad az ügyintézésben (pl. személyi igazolvány, társadalombiztosítási és szociális ellátások, hivatalos okmányok beszerzése stb.) és az intézményes ellátások felé történő közvetítésben.

A mintából mindössze 44 fő vette már igénybe a nappali melegedő szolgáltatásait. Ez az adat azért meglepő, mert a normatív finanszírozást az intézmény 50 férőhelyre kapja. A szállást nyújtó ellátások igénybevételének esélye természetesen függ a férőhelyek számától, és a hozzáférés szabályaitól. Az átmeneti szállók hozzáférési szabályai okán igen sokan kénytelenek alacsonyabb szintű ellátást igénybe venni. Az intézményes szolgáltatásoktól távolmaradás indokai között sajnos folyamatosan megtalálható a hajléktalan társak deviáns viselkedésétől való félelem, és néhány esetben a kitiltás is.

Javaslatok, összegzés

A kérdőíves kutatás tapasztalataira építve megkísérlünk néhány javaslatot megfogalmazni a hajléktalanná válás esélyeinek csökkentésére, a hajléktalanok ellátására, problémáik hatékonyabb kezelésére.

1. Megelőzhető - e a hajléktalanság ?

A hajléktalanság kialakulásában gyakran makrotársadalmi jelenségeket látunk, vagy azokat szeretnénk látni. Abban az esetben, ha bizonyos társadalmi folyamatokat teszünk felelőssé a probléma kialakulásában, gyakran megfelelkezünk a szociálpolitika, vagy a szociális munka preventív lehetőségeiről. A kutatás alátámasztotta, hogy a hajléktalanná válás egyik kiváltó oka a család szerepének gyengülése, a családon belüli konfliktusok.

A hajléktalanná válás jelenségét vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy társadalmunkban folyamatosan kitermelődik egy réteg, amely a hajléktalan életmódot kénytelen választani. A helyi önkormányzatoknak és a helyi alapellátás intézményeinek (pl. családsegítés!) igen fontos feladata lenne a veszélyeztetettek helyzetének figyelemmel kísérése, programok szervezése: például a családon belüli konfliktusok kezelésére, a válás pszichés feldolgozására. Fontos feladat lenne olyan cselekvési tervek kidolgozása, amelyek a lecsúszókat céloznák meg (pl. foglalkoztatási programok, adósságkezelő programok, lakáshoz jutás alternatív programjai).

A prevenció másik lépcsőjét jelentik az intézmények közötti kapcsolatok, amelyek segítségével lehetőség nyílik a hajléktalanná vált emberek időben történő elérésére, megelőzve a hajléktalan életmódra történő "szocializálódást". Az együttműködő intézmények között lehetnek a gyermekvédelem rendszerének-, az egészségügyi ellátásnak-, a pszichiátriai ellátásnak-, a büntetés-végrehajtásnak és az utógondozásnak az intézményei stb. Az intézményközi TEAM munka sok szakember számára még elképzelhetetlennek tűnik, ezért fejleszteni kellene ennek a kultúráját is.

2. Kezelhető - e a hajléktalanság problémája ?

A helyi szociálpolitika szakemberei gyakran azért alakítanak ki "passzív hajléktalan politikát", mert a probléma elfedése, vagy másik településre való száműzése még mindig olcsóbb megoldás, mint a hajléktalan ellátó intézmények üzemeltetése az alacsony normatív támogatásból. A kezelés célja így gyakorta mindössze a törvény adta minimumok biztosítása, vagy a legszükségesebb szolgáltatások nyújtása marad. A magasabb és célzottabb szolgáltatások biztosítását pedig könnyedén el lehet vetni az előítéletek mentén: " nincsen értelme, nem lehet visszailleszteni őket, nem érdemesek stb.", vagy " elég a város problémáit kezelni, ne csaljuk ide a környező települések rászorulóit is".

A kutatás eredményei bizonyították, hogy a városban tartózkodó hajléktalanok túlnyomó többsége itt élt, itt vált hajléktalanná, és más város ellátását nem is ismerte. Kis túlzással azt lehetne mondani: Nyíregyháza városnak a helyi és a megyei problémákra kell reagálnia. A hajléktalan kérdéshez való hozzáállást befolyásolja, hogy a szociális törvénykezés milyen kötelezettségeket és garanciákat határoz meg, de legalább ugyanolyan fontos az is, hogy a szolgáltatások finanszírozását megfelelően rendezzék. El kellene gondolkodni például a hajléktalan problémának, a megelőzés és a kezelés rendszerének önálló törvényi szabályozásán.

3. Az intézményrendszer felelőssége a probléma kezelésében:

A hajléktalan ellátással kapcsolatos averzió másik oka, hogy a bírálók nem látják a hajléktalan-ellátás eredményességét. Meg kell tehát jegyezni: súlyos tévedés azt hinni, hogy amit a szociális ellátás egésze nem tudott kezelni, azt most a hajléktalanok "parkolására" kiépített rendszer eredményesen kezelheti. A hajléktalan-ellátás országos és helyi szinten is komplex kezelési politika mentén lehet hatékonyabb, a feladat tehát adott a szociális ellátás egésze számára.

A kutatás során kiderült, hogy a hajléktalan életmód konzerválásában nemcsak az egyéni hibák, hanem a célzott foglalkoztatás hiánya, valamint a jövedelempótló rendszerek hozzáférhetőségének akadályai is komoly szerepet játszanak.

A fentiek alapján fontos feladat lehet:

- a szociális ellátás rendszerében olyan ellátási minimumok biztosítása, ami gyakorlatilag az élethez való lehetőség garanciája lehet az utcán élőknek;

- olyan foglalkoztatási programok biztosítása, amely a társadalomba vezeti vissza a hajléktalant, nem ad lehetőséget munkaerejük kizsákmányolására, de lehetőséget teremt arra, hogy aktív keresővé váljanak, vagy társadalombiztosítási ellátásokra jogosultságot szerezzenek;
- a szállást nyújtó intézmények rendszerének megváltoztatása, amelyek lehetőséget adnak a munkaerő újratermelődésére.

Az előbb említett programok igen drágák, a jelenlegi rendszerben csak úgy lehet elképzelni működőképességüket, ha az említett jogszabályok változásával együtt valósulnak meg.

Kutatásunk nem tért ki részletesen arra, hogy a hajléktalanok mentális és fizikai állapotát figyelembe véve milyen eredmények várhatók a rehabilitációjuktól?

A hajléktalan-ellátás fejlesztése során olyan intézmények is meg fognak jelenni, amelyek a rehabilitációra képtelen embereknek fognak emberhez méltó feltételeket biztosítani (pl. Hajléktalanok otthona).

Az intézményes hajléktalan-ellátás feladata, hogy próbálja kezelni a helyi szabályozás adta anomáliákat, csökkentse a hajléktalanok intézmény-függőségét, olyan feltételeket teremtsen, amelyek az ellátással szemben bizalmatlanok széles rétegét képes közelíteni a rendszerhez.

A vizsgálat eredményei alapján szinte minden ellátási szinttel kapcsolatban felmerülnek problémák. Legnagyobb figyelem az ún. alapszolgáltatások területén szükséges (éjjeli menedékhely, népkonyha, nappali melegedő), hiszen azok a hajléktalanok, akik ehhez az ellátáshoz sem tudnak hozzáférni, gyakorlatilag teljesen ellátatlanok.

Tisztázni kell azoknak a szolgáltatásoknak a körét (pl. alapvető szükségletek), amit biztosítani kell a hajléktalan-ellátás egyes intézményeiben. Lehetőséget kell teremteni a hajléktalan embereknek arra, hogy ha ezeket a szolgáltatásokat nem kapják meg, jogorvoslással élhessenek. Gyakoribbá kell tenni a szolgáltatások minőségét vizsgáló bizottságok ellenőrzéseit. Az alapvető szolgáltatások politikájában a lehetőség helyett, a jog elvét kell bevezetni.

A hajléktalanság problémájának kezelését természetesen sok más alrendszerrel (pl. lakáspolitikával) közösen kell kezelni. A fent említett jellemzőket a kutatás eredményei miatt emeltük ki.

Igaz az a mondás, miszerint egy társadalomban az emberi élet értékét az mutatja meg, hogyan bánnak a hajléktalan embertársaikkal. A jelenlegi, általunk "parkolónak" nevezett ellátórendszer igen drága, a produktív szemléletű politika sem lesz olcsóbb, de talán hatékonyabb. A hajléktalan-ellátás fejlesztésében fontos szerepe lesz a szakembereknek. A "számháborúk" helyett konkrét adatok, információk kellenek, amelyek a valódi szükségleteket, problémákat próbálják feltárni.

A szakma érdekérvényesítő képességének hiányában lehetséges, hogy szükség lesz még néhány hajléktalan ember megfagyására ahhoz, hogy a kormányzat komolyabban figyeljen a hajléktalanság jelenségére és a hajléktalanság problémájának kezelésére.

Jegyzetek

1. 1993. évi III. tv. A szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról, 4§, 6§, 7§. A hajléktalanság meghatározásában kétféle, eltérő fogalmat használ a törvény.
2. A HAJSZOLT Egyesület állásfoglalása a hajléktalan ellátás fejlesztésére 1998. Kézirat
3. 1998 - ban a hajléktalanok becsült száma hazánkban 30 - 60 ezerre tehető, amíg a hajléktalan ellátó férőhelyek (ágyak) száma nem érte el a 8 ezret.
4. Győri Péter: Gyorsjelentés a hajléktalanságról Magyarországon, 1990, in. Társadalmi Riport 1990. 430. o.
5. Nagy Britanniában a hajléktalanüggyel foglalkozó szakemberek régóta használják ezt a kifejezést, utalva arra, hogy az ellátásra szoruló köre folyamatosan változhat.
6. Mezei György: Vendégségben a polgári világban in. Hajszolt Hírlap 1998. 4 - 6. 4. o.
7. Mezei György: Vendégségben a polgári világban in. Hajszolt Hírlap 1998. 4 - 6. 9. o.

Irodalomjegyzék

- Ágostonné Alpár Vera: Törési és kitörési pontok keresése hajléktalanoknál Esély 1998/4.
Oross Jolán - Kocsis B. Mihály: A hajléktalanellátás intézményrendszere és a szállásokat igénybevevő hajléktalan emberek a 90 - es évek Magyarországon Esély 1994/4.
Gyorsjelentés a szegénységről szerk: Czike Klára, Tausz Katalin Szociális Szakmai Szövetség Bp. 1996.
Győri Péter: Gyorsjelentés a hajléktalanságról Magyarországon, 1990. in. Társadalmi Riport 1990. szerk. Andorka - Kolosi - Vukovich TÁRKI Bp. 1990.
Mezei György: Vendégségben a polgári világban Hajszolt Hírlap 1998/4-6.